

Zgodnjenovoveški anali kranjskih mest

Boris Golec*

Tako kot se slovenski prostor ne more pohvaliti z obilico srednjeveških analov in kronik, je bera teh majhna tudi za zgodnji novi vek. Za mesta velja to zlasti, ko je govor o mestnih analizah ali kronikah, ne pa o vseh tovrstnih dokumentih, ki so nastali v mestnih okoljih.¹ Neke vrste mestnih kronik v zelo širokem pomenu besede bi sicer lahko predstavljale privilegijske knjige, zbirke prepisov vladarskih in drugih privilegijev, ki jih je posamezno mesto hranilo kot dokaze svojih pravic.² Neprimerno bolj razširjen tip protoanalov so bili mestni zapisniki, praviloma hkrati sodni in sejni zapisniki (notranjega) mestnega sveta. O kontinuiranem vodenju zapisnikov v obliki rokopisnih knjig ni dvoma niti pri najmanjših mestih, njihova ohranjenost pa je, gledano v celoti, zelo slaba.³ Tako privilegijske knjige kakor

* ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, boris.golec@zrc-sazu.si. Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Latinske in nemške kronike na Slovenskem (J7-2604) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

- 1 Več je kronik in analov cerkvene provenience, med njimi nekatere že objavljene (tudi v slovenskem prevodu): prvi zvezek analov jezuitskega kolegija v Ljubljani od konca 16. do konca 17. stoletja (Baraga, *Historia Annua*; Baraga, *Letopis Ljubljanskega kolegija*), Dolničarjeva kronika o gradnji ljubljanske stolnice z začetka 18. stoletja (Dolničar, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve*) ter kroniki kapucinskih samostanov v Krškem in Novem mestu, nastali v drugi polovici 18. stoletja (Benedik in Kralj, *Kapucini na Slovenskem*, 427–726).
- 2 V osrednjeslovenskem prostoru je imela najbogatejšo zbirko privilegijskega prava Ljubljana. Tudi najboljše privilegijske knjige je ljubljanska (SI ZAL, LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XXV/1). Njen prvi sklop obsega 99 prepisov privilegijev, napisanih z isto roko, ki datirajo v čas med 1320 in 1566, drugi sklop pa vsebuje 40 prepisov, nastalih med letoma 1566 in 1744.
- 3 Za precej kranjskih mest tovrstnih knjig ne poznamo ali pa so se ohranili zgolj fragmenti. Dobro so ohranjene za Ljubljano od leta 1521 dalje (SI ZAL, LJU/0488,

zapisniki so imeli dolgo časa izključno praktični namen,⁴ zato je skrb za njihovo ohranjanje upadala sorazmerno z zmanjševanjem takšne uporabnosti. Glede na to, kakšni razlogi so mestnim predstojništvom narekovali zapisovanje dogajanj, ne preseneča, da poznamo zelo malo sistematično nastalih zapisov o spomina vrednih dogodkih kot takih. Nastalo jih je vsekakor več, kot jih je preživelo do časa, ko so postali predmet zanimanja ohranjevalcev pričevanj o preteklosti in njenih preučevalcev, pri čemer je neugotovljivo količinsko razmerje med nastalim in ohranjenim gradivom.

Na obstoj nekaterih (proto)analov lahko sklepamo iz primerov njihove instrumentalizacije. Ko so mesta o svojih tegobah poročala višjim oblastem in nanje, vse do vladarja, naslavljala prošnje, so naštevala z letnicami in deloma tudi datumi podprte nesreče in druge dogodke. Črnomaljši so, denimo, leta 1744 ob vicedomovi vizitaciji zapisali, da je njihovo mesto med kugo leta 1691 skoraj povsem izumrlo in da je samo v zadnjih letih desetkrat zagorelo v predmestju, pri čemer naj bi ogenj v letih 1660 in 1730 pogoltnil celotno predmestje, 7. aprila 1740 pa je mesto v pol ure do tal pogorelo v požaru, ki je izbruhnil med 11. in 12. ponoči in ga je raznesel vihar ni veter.⁵

Neke vrste analov oziroma zapisov lokalno zgodovinskih dogodkov sta prejkone premogli tudi tisti dve kranjski mesti, ki sta se Valvasorju edini odzvali na njegovo tiskano okrožnico z dne 23. februarja 1680. Šlo je za polihistorjev poziv duhovnim in svetnim lastnikom ustanov, samostanov, gospostev, gradov in dvorcev ter mestom, trgom in drugim krajem na Kranjskem, naj mu do jurjevega, tj. v pičlih dveh mesecih pošljejo zgodovinske podatke ter obvestila o kakršnih koli znamenitostih in zanimivostih. Poziv je naletel tako rekoč na gluha ušesa, saj je bil odziv na okrožnico karseda skromen. Tudi Valvasorjeva poznejša pisanja posameznikom, ustne prošnje, posebni sli, ki jih je pošiljal

Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I) in malo za Višnjo Goro, kjer se začelajo leta 1573 (SI AS 166, Mesto Višnja Gora, šk. 2).

- 4 Valvasorju, denimo, mesto Kranj niti po številnih prošnjah nikakor ni dalo na vpogled svojih privilegijev, nazadnje pa je mestni sodnik njegovemu pisarju neformalno povedal, da imajo Kranjčani sicer lepe privilegije, a jih nočejo nikomur pokazati (Valvasor, *Die Ehre XI*, 112). Vsa praktična funkcija zapisanih mestnih pravic je bila v njihovi obrambi in po potrebi v dokazovanju. Valvasor je pripomnil, da nihče ne postavlja luči svojih lastnih pravic ali svoboščin pod mernik in da jim bo takšno ravnanje bolj v škodo kot v korist.
- 5 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 279, I/142, lit. T II-5, prezentirano 22. maja 1744.

po deželi in vloge njegovega kopista in pisarja so, kot slikovito pravi polihistor sam, rodili samo cele vozove praznih obljub.⁶

Med vseh sedmimi pravnimi in fizičnimi osebami, ki so kaj prispevale, sta bili dve mesti, in sicer Novo mesto in Kamnik,⁷ kar navsezadnje ni majhen delež, če upoštevamo, da je v slovenskem delu dežele ležalo 13 mest, v vsej deželi skupaj z avstrijskim delom Istre pa 20.⁸ A tudi pri opisu omenjenih dveh mest v XI. knjigi *Slava vojvodine Kranjske* (1689) se Valvasor ni ali ni mogel kaj prida opreti na analistične podatke. Pri kamniških dogodkih, med katerimi je na zadnjem mestu požar na kresni dan leta 1660, lahko le s pridržki sklepamo na podlago v pisnem poročilu mesta, saj se Valvasor sklicuje na svojo zbirko podatkov (*Collect. mea*).⁹ Podobno je tudi pri Novem mestu, kjer sicer trikrat citira »novomeški/e rokopis/e« (*MS Rudolph.*), kar koli naj že pod tem razumemo, gotovo tudi originalne listine.¹⁰ Enak citat imata kratek opis uničujočega požara iz leta 1664 in kuge iz leta 1590, ki naj bi pomorila toliko ljudi, da je na glavnem trgu rasla visoka trava.¹¹

Ko je govor o zavestnem ohranjanju zgodovinskega oziroma kolektivnega spomina, je Valvasor za kranjski prostor tako rekoč brezprizivna referenca. Na eni strani podaja nazorno splošno sliko o malomarnem odnosu Kranjcev do zapisov preteklosti in s tem do minulih časov nasploh,¹² na drugi strani pa lahko iz njegovih podatkov kroniške in analistične vrste sklepamo o obstoju tovrstnih rokopisnih predlog za njegovo delo. O teh je Valvasor praviloma edini pričevalec, pa še to največkrat samo posredno, saj se nanje sklicuje le izjemoma.

Ni dvoma, da je v njegovem času redko katero kranjsko mesto prakticiralo pisanje kronike ali analov, kot jih je poznal poznejši čas. Ohranil se ni noben tak zapis v obliki samostojnega dokumenta niti ni potrjen obstoj česa takega, na kar bi nedvoumno kazali viri. Tudi za Ljubljano imamo samo dve rokopisni kroniki, ki sta delo zasebnikov

6 Valvasor, *Die Ehre XI*, 3–4. Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, 155–156.

7 Valvasor, *Die Ehre XI*, 4.

8 Prim. Bajt in Vidic, *Slovenski zgodovinski atlas*, 112.

9 Valvasor, *Die Ehre XI*, 547.

10 Prvo sklicevanje na *MS. Rudolph.* (Valvasor, *Die Ehre XI*, 488) govori o podelitvi privilegija cesarja Friderika III., ki Novomeščanom dovoljuje pečatenje z rdečim voskom; Valvasor hkrati citira tudi Megiserja (*ibid.*, 488).

11 Valvasor, *Die Ehre XI*, 488. Dejansko gre pri letnici 1590 za prepisovalsko ali tiskarsko napako; pravilna letnica je 1599, ko je na Kranjskem razsajala ena najhujših epidemij; Golec, »Kužne epidemije«, 31.

12 V IX. knjigi *Slava* Valvasor piše, kako so kranjski plemiči stara pisma pogosto zavrgli in kako je mnogokrat videl, da so se z dragocenimi starimi dokumenti igrali otroci (Valvasor, *Die Ehre IX*, 98; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, 235–236).

iz 17. in zgodnjega 18. stoletja. Po letu 1654 je z Nemškega priseljeni rezbar in ljubljanski župan Ludvik Schönleben sestavil zgodovino mesta, običajno imenovano *Kronika Ljubljane*, ki se sklene leta 1660. Pozneje jo je precej dopolnil njegov sin Janez Ludvik Schönleben, Valvasor pa dodobra izčrpal in iz nje veliko dobesedno prepisal.¹³ Tam, kjer je Schönleben končal, je njegov vnuk Janez Gregor Dolničar konec stoletja nadaljeval s pisanjem lastne kronike Ljubljane z naslovom *Annales Urbis Labacensis* (1660–1718).¹⁴

Od kronik in analov, ki so nastali v mestni pisarni, poznamo samo anale enega mesta – Krškega, raztresene na več mestih po t. i. mestni knjigi, in izvlečke iz analov drugega mesta, prav tako dolenjskega – Kostanjevice. Oboji anali so iz 17. stoletja in v obeh primerih je šlo pretežno za osebno iniciativo in delo mestnih pisarjev, pri čemer je bil glavni pisec en sam, obakrat dolgoletni mestni pisar. Krška mestna knjiga je nazoren primer postopnega nastajanja analov v knjigi, ki ni bila namenjena samo tej zvrsti zapisov, kostanjeviški izvlečki pa so primer instrumentalizacije tovrstnih pisnih pričevanj. Ohranili so se v dveh različicah, namenjenih praktični rabi – nadrejeni oblasti prikazati razloge za slabo stanje mesteca.

ANALI MESTA KRŠKO 1601–1646

Anali mesta Krško je krovni naslov za zapise takšne vsebine, raztresene na različnih mestih t. i. krške mestne knjige,¹⁵ ki je v skoraj dveh stoletjih večkrat spremenila namembnost. Prvotna funkcija danes 63 listov obsegajočega folianta, paginiranega šele pred nekaj leti v arhivu, je bila zapis mestnega prava (fol. 1r–9v) kot normativnega akta, po katerem bodo krški meščani posegali vsakič, ko se bo za to pokazala potreba. Pisava tega dela knjige kaže na čas okoli leta 1500, prej na 15. kakor na začetek 16. stoletja.¹⁶ Šele od leta 1539 je bila knjiga namenjena tudi

13 Miklavčič, Schönleben (Schonlebl, Schonliebel) Ludvik, 241.

14 Glavnino besedila je v slovenskem prevodu objavil V. Steska (Steska, »Dolničarjeva ljubljanska kronika«). Prim. Lavrič, »Janez Gregor Dolničar«, 40–41.

15 SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga. – Knjigo so že sodobniki imenovali mestna knjiga, o čemer pričajo tri oznake ob sprejemih meščanov med letoma 1558 in 1610: *In das Statt Puech* (fol. 48r), *In das Stadt Puech* (fol. 39r), 1610: *In das Statpuech* (fol. 33r), leta 1670 pa so jo ob enakem dejanju označili za matrikulo ali mestno spominsko knjigo: ... *in dise Matricul oder Stattgedenkhbuch einverleibt* (fol. 17v).

16 Člene mestnega prava je Krškemu posredovalo mesto Celje (fol. 1r), ne prej kot leta 1477, ko je Krško s povzdignitvijo v mesto od cesarja Friderika III. prejelo

zapisovanju določenih sodnih zadev in od leta 1541 sprejemom novih meščanov. Od sodnih primerov so vanjo selektivno vpisovali tiste, za katere so mestni očetje ali pisarji presodili, da jih je treba ovekovečiti. Med zapisi iz mestne sodne prakse (od fol. 10r dalje), raztresenimi po knjigi brez kronološkega reda do vključno zadnje strani (fol. 63v), je tudi pet sklepov normativne narave, sprejetih med letoma 1539 in 1579 (fol. 13r, 44v–45r, 46r, 55r in 60r), od katerih bi kronološko zadnjega z datumom 6. marec 1579 (fol. 46r) pogojno lahko šteli med zapise analistične narave, saj ne gre za sklep mestnega sveta ali širšega meščanstva, ampak govori o tem, kaj so mestni odposlanci glede dvornega vina dosegli pri krškem graščaku baronu Krištofu Ungnadu.¹⁷ Zapisov o sprejemih novih meščanov iz časovnega razpona 1541–1581 je skupaj devet in so prav tako raztreseni po knjigi.

Knjiga je mirovala od leta 1583, ko so vanjo zapisali zadnjo sodno odločitev, nato pa jo je v začetku 17. stoletja vzel v roke takratni mestni sodnik Luka Kunec in ji z zaporednimi vpisi na 40. listu določil novo namembnost: postane naj knjiga za vpisovanje volitev krških mestnih sodnikov. Že s svojim prvim vpisom, sestavljenim v prvi osebi (fol. 40r), je dal knjigi še dodatno funkcijo, in sicer da se vanjo vpisujejo tudi izredni dogodki in dogajanja. To drugo obdobje pisanja v mestno knjigo pokriva časovni razpon od leta 1601 do 1679, pri čemer se zapisi dogodkovne narave končajo leta 1646 – neupoštevaje tistih o volitvah sodnikov in sprejemih novih meščanov, ki se začenejo leta 1610.

Kunčev prvi vpis (fol. 40r) vsebuje dve komponenti – sodniške volitve in spomina vredno dogajanje – in se v prevodu glasi:

»Leta 1601 sem bil jaz, Luka Kunec, izvoljen za mestnega sodnika tukaj v Krškem in ravno v tem letu so laški vojni najemniki, ki jih je njegova papeška svetost v Rimu [poslala] na pomoč pod Kanižo, ležali [bili nastanjeni] tukaj šest tednov, tudi šli so tod skozi po kopnem in po vodi.«¹⁸

Avtor je v nadaljevanju sočasno dodal, da je bil za sodnika izvoljen in potrjen tudi naslednje leto 1602, vpis pa zaznamoval z lastnoročnim podpisom (*Lucaß Khunez manu propria*). Glede na odtенок črnila,

mestne pravice štajerskih mest, posebej Celja (Mlinarič, »Krško in njegova gosposčina«, 39 in 42).

- 17 A. Dimitz je v skrajšani objavi krških mestnih analov leta 1860 kot prvi dogodek navedel kaznovanje mestnega sodnika Jurija Lašiča 12. januarja 1579 zaradi neprimernega vedenja ([Dimitz], »Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld«, 84), pri čemer je šlo za sodni sklep (fol. 60r).
- 18 Zapis je iz leta 1602, saj je sestavni del z isto roko in črnilom napisanega vpisa, ki govori tudi o Kunčevi ponovni izvolitvi za sodnika leta 1602 in ima njegov lastnoročni podpis.

piščev duktus in vsebino skoraj ni dvoma, da so zapisi o naslednjih volitvah mestnih sodnikov do vključno leta 1608 nastali vsi sočasno, torej šele omenjenega leta in pred letom 1609, ko sledi zapis novega sodnika. Zaznamujeta jih prva oseba in na koncu vnovični Kunčev podpis (*Khunez Statrichter manupropria*), ki je tako kot zapis o zadnjih volitvah (1608) že na naslednji strani (fol. 40v), na prejšnji pa navodilo: *Herumb*.¹⁹ Zapisu o Kunčevi izvolitvi in potrditvi leta 1607 zopet sledi kratka vsebina, ki ni povezana z volitvami (fol. 40r):

»V tem naslednjem letu 1608, dne 8. marca, je njegova knežja milost, gospod nuncij njegove papeške svetosti itd. bil tri dni tukaj in odpotoval v Celje«.

Za to navedbo pa najdemo željo oz. navodilo, naj vsak mestni sodnik zapisuje imena sodnikov. Popravljen je tako, da je mestni sodnik nadomeščen z mestnim pisarjem in s tem je naloga prenesena na pisarje: »Schreib Jeder Hr. Statrichter [spodaj: Statschreiber] di Statrichter.« (fol. 40r)

Kunčevi nasledniki so se tega dokaj dosledno držali. Naslednji mestni sodnik Mihael Trojer je o volitvah in svoji potrditvi za sodnika prvi zapisal več kot le leto in sodnikovo ime. Tako kot njegov predhodnik je pisal v prvi osebi in se sam podpisal (fol. 40v):

»Dne 9. junija [1609] sem bil jaz Mihael Trojer, mestni svétnik v Krškem, po častitem [mestnem] svetu in celotni občini izvoljen za tukajšnjega mestnega sodnika in 22. junija po obeh potrjen. 1609.«

Trojer se je vodenja mestne knjige, kot si ga je zamislil Kunec, lotil resno in ji je poleg podatkovno nekoliko bogatejšega opisa izvolitve in potrditve sebe kot mestnega sodnika dodal še dve komponenti. V prvem delu knjige, ki je bil tedaj še malo popisane, je namenil posebej prostor za vpisovanje pomembnejših sklepov mestnega predstojništva in posebej za sprejeme novih meščanov. Njegovo lastnoročno delo je zapis sklepa o cinitvi in točenju vina (fol. 16r), medtem ko je drugega, o novosprejetih meščanih zapisala druga roka, verjetno mestnega pisarja (fol. 33r–33v), oba pa sta datirana v leto 1610. Zamisel za oboje je Trojer lahko dobil v vpisih v isti knjigi, nastalih v 16. stoletju. Vendar se zapisovanje pomembnih sklepov pod njegovimi nasledniki ni nadaljevalo, pač pa je v knjigi, začenši z letom 1613 in vse do konca (1679) najti vrsto zapisov o sprejemih novih meščanov; skupno s prvim iz leta 1610 jih je 29. Ni izključeno, da je z vpisova-

19 Zapis navaja, da je bil za Kuncem (*nach mier*) leta 1603 in ponovno leta 1604 izvoljen za sodnika Gašper Kurin, za njim (*nach ihm*) Jakob Sterniša za leto 1605, za slednjim pa trikrat zaporedoma zopet Luka Kunec (*bin ich ...*), za leta 1606, 1607 in 1608.

njem novih meščanov začel šele naslednji zapisovalec leta 1613 in da je tedaj vpisal tudi imena meščanov, sprejetih leta 1610. Sprejemi sprva, do leta 1628, kronološko sicer ne povsem dosledno sledijo vpisu iz Trojerjevega časa (fol. 34r–38v) – vpis za leto 1613 je še delo zapisovalca novih meščanov leta 1610 –, nato pa so, ker je tu zmanjkalo prostora, raztreseni druge po knjigi.

Vpisovanje volitev in potrditev mestnih sodnikov se je, nasprotno, nadaljevalo v kronološkem zaporedju tam, kjer ga je začel Kunec. Zapisa o Trojerjevih vnovičnih izvolitvah v letih 1610 in 1611 nista več Trojerjeva, ampak delo dveh nepodpisanih rok, od katerih je druga nadaljevala z vsakoletnimi klišejskimi vpisi v Kunčevem slogu do vključno leta 1616 (fol. 40v–41r). Od standardnega obrazca odstopa le navedba, da je bil Trojer na šentjanževo 1611 s sodniškega mesta z razlogom odstavljen in da ga je do naslednjih volitev zamenjal sodni upravitelj. Vsi zapisi iz let 1611–1622 (fol. 40v–42v) so v tretji osebi, pogojno delo iste roke, mestnega pisarja, in so za leta 1611–1616 sodeč po črnilu nastali hkrati. Avtor, pisar Nikolaj Holmberger, se je ovekovečil pri vpisu o volitvah leta 1615, kjer izjemoma pove, kdo je bil tega leta izvoljen za mestnega pisarja. Kot smo videli pri vpisu novih meščanov, je bil dve leti prej (1613) pisar očitno še njegov predhodnik. Tudi v letih 1618 in 1619 je Holmberger poročal ne le o izvolitvi in potrditvi sodnika, ampak tudi pisarja, samega sebe. Bodisi sočasno bodisi malce pozneje v istem letu je zapisal, da je sodnik že po enem kvartalu umrl in da je bil izvoljen drugi, nato pa imajo njegov rokopis še zapisi o treh izvolitvah v letih od 1620 do 1622. V razdelku, namenjenem novosprejetim meščanom, je nadaljeval z vpisovanjem le-teh v letih 1621 in 1622 in, sodeč po črnilu, sočasno zapisal kratko poročilo o draginji leta 1622. Temu sledi na isti strani zapis o nadaljevanju draginje jeseni istega leta (fol. 34v).

Novo poglavje v vodenju mestnih analov je odprl njegov naslednik Janez Rožič, čigar pisavo srečamo prvič leta 1625 in se nadaljuje do vključno leta 1654 (fol. 31r). Vmes srečamo drugo roko edino leta 1631 v zapisu imen treh novosprejetih meščanov (fol. 44r).

Ker so se na fol. 44r, do koder je Rožič prišel leta 1632, začenjali vpisi iz 16. stoletja, je vpisovanje nadaljeval na fol. 19r, in sicer že leta 1631. Po letu 1654, ko je v knjigi pustil zadnjo sled, je sledilo le še pet mlajših vpisov o volitvah in novih meščanih iz let 1668–1679, in sicer tam, kjer je še bil prostor.²⁰

²⁰ Zapisa o novosprejetih meščanih iz let 1668 in 1679 sta takoj za zadnjim Rožičevim (fol. 32r–32v) in pred enakimi vpisi od Trojerjevega iz leta 1610 dalje (fol. 33r), v prvem delu knjige pa zaporedoma trije: o volitvah leta 1669, novosprejetih meščanih 1670 in novih meščanih leta 1679 (fol. 17v–18v).

Janez Rožič je med svojim dolgoletnim službovanjem prispeval v knjigo večino zapisov, ki ne zadevajo dveh »standardnih« vsebin, tj. volitev in potrditev mestnih sodnikov ter sprejemov meščanov. To pomeni vse razen dveh kratkih notic sodnika Luke Kunca iz prvega desetletja 17. stoletja (1601 in 1608) in dveh zapisov o draginji pisarja Nikolaja Holmbergerja (1622). Glavni del analov, ki pokriva časovni razpon dveh desetletij od 1626 do 1646, bi tako po pisarju Janezu Rožiču lahko imenovali Rožičevi krški anali.

Preden si jih pobliže ogledamo, se bomo za ilustracijo pomudili pri dveh vpisih iz nabora »standardnih« vpisov, ker sta med zapisi te vrste zgovornejša. Eden govori o izvolitvi novega sodnika, drugi pa o sprejemu novih meščanov. V prevodu se glasita takole:

[fol. 30r–30v] »Na binkoštni torek, tj. 30. maja, 1651. leta sta bila častiti magistrat in celotna občina [meščanov] mesta Krško zbrana skupaj v tukajšnji mestni hiši (*am Rathhauß*), imela sta običajni sodniški volilni dan in za mestnega sodnika soglasno izvolila gospoda Janeza Adama Neapolitana med njegovo takratno odsotnostjo od doma. Bog Vsemogočni, daj mu pri njegovem vodenju (*in seinem Regiment*) veliko sreče, dolgotrajno zdravje in ljubi blagoslov Božji. Amen.

Ko se je omenjeni gospod Neapolitan ob naznanitvi teh volitev zaradi preštevilnih drugih skrbi in zato nezmožnosti opravljanja [funkcije] popolnoma odpovedal uradu [funkciji] mestnega sodnika in ga ni hotel sprejeti, sta častiti magistrat in celotna občina gospoda – z izrecno obljubo, da potem ko sprejme sodniški urad za eno leto, zavedajoč se njegovih drugih skrbi, nanj ne bosta več pritiskala, da bi moral to storiti ponovno – zoper njegovo voljo za tokrat prepričala in ga potrdila.«

[fol. 32r] »Leta 1668. dne 6. februarja so v mestni hiši (*am Rathhauß*) tukaj v Krškem v zbranem celotnem (mestnem) svetu in odboru občine [meščanov], ko je gospod Blaž De Urbani zaradi svoje na pretekli binkoštni torek srečno in soglasno opravljene potrditve sodniškega urada [mandata] omogočil častitemu svetu in odboru občine običajni obed, za tem navedeni mestni prebivalci (*Statt Inwohner*) sprejeli meščanske pravice in opravili meščansko prisego: Mihal Cerjak, Jožef Kovačič, Matija Miklavič in Mihel Gruse.«

Anali, ki govorijo o izrednih dogodkih in dogajanjih od leta 1622 dalje, so v krški mestni knjigi raztreseni na različnih mestih. Mestni pisar Nikolaj Holmberger je najprej v tistem delu knjige, kjer so sprva vpisovali sprejeme novih meščanov, zabeležil nekaj cen pridelkov v tem letu velike draginje 1622 (fol. 34v), in sicer pod zapisom o sprejemu meščanov 30. maja 1622, vendar ne pred jesenjo, ki jo izrecno omenja. Njegov naslednik Janez Rožič je v vmesnem času v tem delu knjige,

na prazni strani med zapisoma o sprejemu novih meščanov 17. marca (fol. 35r) in 22. septembra 1628 (fol. 36r), opisal potres v soboto po Sv. trojici (8. junija). Ne prej kot čez dobro leto je dodal, da je tresenje tal trajalo kar pet kvartalov (fol. 35v). O vseh drugih izrednih dogodkih in dogajanju iz časa med letoma 1626 in 1646 je poročal na praznem prostoru pod zapisi o volitvah in potrditvah mestnih sodnikov, vedno pri ustreznem letu, če je le dopuščal prostor, ali vsaj v neposredni bližini (fol. 19r–21v, 24r, 28r–28v, 35v, 42v–44r). Pri letu 1628 je še enkrat pisal o binkoštnem potresu in nanj v istem zapisu navezal poletno povodenj istega leta ter draginjo in njene posledice naslednje leto, 1629 (fol. 43r).

Pisar Rožič tako za razliko od sodnikov Kunca, Trojerja in Holmbergerja z začetka stoletja ni nikjer podpisan in nikoli ne govori v prvi osebi. Da je on avtor zapisov o izrednih, spomina vrednih stvareh, posredno razkriva več zapisov v knjigi. Njegovo ime omenja najprej zapis o sodniških volitvah 18. maja 1625, kjer je povedano, da je bil za mestnega pisarja sočasno izvoljen Janez Rožič (*Hanß Roschitsch*) (fol. 42v). Tedaj se v knjigi sploh prvič pojavi tudi njegova pisava. Nato je Rožič omenjen še petkrat, prvič leta 1631, ko se je pohvalil, da je bil krški mestni pisar Janez Rožič kot odposlanec mesta navzoč v Ljubljani pri dedni poklonitvi kranjskih deželnih stanov namestniku novega cesarja Ferdinanda III. (fol. 43v). Nato je pri sodniških volitvah 13. maja 1636 naveden kot mestni pisar, kar brez dvoma pomeni, da je bil takrat znova izvoljen (fol. 21r). Pri letu 1637 ga dvakrat srečamo kot pisarja v zvezi s poravnavo mesta in krškega gospostva glede stroškov za krvnega sodnika (fol. 21v), leta 1639 pa kot enega od nosilcev kamna ob začetku gradnje kapucinskega samostana (fol. 24r).

Dogodki, ki jih je uvrstil v mestne anale, so vsi zadevali Krško, nekateri sicer bolj kakor drugi. Tako govori za leti 1626 in 1627 samo o kugi v mestu (fol. 42v) in prav tako za leto 1634, ko poleg njenega trajanja sporoča še dragocen podatek o številu 22 umrlih, ki se mu je – pač glede na pretekle izkušnje – zdelo nizko (fol. 19v). V ospredju analov sta še dve nadlogi – potresi in povodnji, pri opisu katerih se poročevalec ne omejuje na Krško, ampak spregovori o dolgotrajnejših posledicah v širšem prostoru. Kot rečeno, opisuje potres iz leta 1628 na dveh mestih (fol. 35v in 43r). Drugi potres je sledil štiri leta pozneje, 1632 (fol. 44r), pri čemer izvemo za nekaj nazornih podrobnosti, kot sta udarjanje zvonov v Leskovcu in padanje ljudi v nezavest. Za potresom leta 1628 sta prišli povodenj in draginja, ki je trajala do leta 1630, njuni posledici pa sta bili množično umiranje in izseljevanje na tuje (fol. 35v in 43r). Nazorno, čeprav kratko je prikazana povodenj leta 1633 v samem mestu (fol. 19v), medtem ko je opis potresa leta 1635 zelo kratek in splošen (fol. 20r). Nasprotno se Rožič precej na široko razpiše

o velikem kmečkem uporu, ki se je istega leta začel v Savinjski dolini. Krško tu edinkrat ni v ospredju, omenjene so le obrambne priprave Krčanov, na koncu pa pisec izrazi sočutje s kmeti, ki jih je po zatrtju upora oropalo vojaštvo (fol. 20r–20v).

Povsem lokalne narave so vsi zapisi po letu 1635. Leta 1636 so Krčani objezdili in na novo zaznamovali mestno pomirje, lastniku gospostva Krško pa odpovedali nadaljnje plačevanje neupravičenih stroškov za t. i. krvne pravde.²¹ Poravnava z baronom Mosconom je bila velika zmaga ne le za Rožiča, ampak za celotno mesto, zato so jo vsekakor morali primerno ovekovečiti – v mestnih analih s posebnim opozorilom zanamstvu, da od doseženega nikakor ne sme odstopiti. Moralno zadoščenje je mesto iskalo in ga dobilo tudi naslednje leto 1637, ko je prišlo gosposčinskega oskrbnika oz. upravitelja, ker je meščanom odtujil živino. Čeprav je razjarjenim Krčanom sprva ušel, je bil kasneje osramočen in se ni mogel izogniti denarni kazni. Rožič je to peripetijo opisal do podrobnosti (fol. 21r–21v). Prav tako se je razpisal o svečanem dogodku, postavitvi križa ob začetku gradnje kapucinskega samostana v Krškem leta 1639, za katerega mesto ni prispevalo samo zemljišča, ampak tudi zelo izdatno vsoto denarja (fol. 24r). Prav tako je obsežnejši opis delovanja prošta iz moravskega Mikulova v Krškem v letih 1645–1646 (fol. 28r–28v). S tem se krški mestni anali v ožjem pomenu besede končajo. Rožič je sicer še naprej ostal mestni pisar, a se mu nemara noben dogodek ni več zdel vreden omembe, čeprav jih ni manjkalo. Tako za razliko od Valvasorja ni poročal o kugi leta 1646 in postavitvi cerkve sv. Rozalije nad mestom naslednje leto.²² Lahko pa tudi, da so se Rožičevi krški mestni anali nadaljevali v kakšni drugi, danes pogrešani (mestni) knjigi. Ne nazadnje je Janez Rožič izpregel kot mestni pisar šele med letoma 1662 in 1664, o čemer priča sprememba pisave v dopisih deželnemu vicedomu o izvoljenih mestnih sodnikih.²³

21 O krvnem sodstvu kot takem govori urbar deželnoknežjega gospostva Krško iz leta 1575 (SI AS 174, šk. 114, RDA, N 141, št. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575 s. p., *Fürderung des Malefiz Recht*), o stroških, ki jih je bilo gospostvo dolžno plačevati mestu za krvnega sodnika in rablja (ki sta prihajala iz Ljubljane) – za vsako usmrtnitev 3 goldinarjev in 20 krajcarjev –, pa urbar iz leta 1570 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, Lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 581).

22 Valvasor, *Die Ehre XI*, 242; *Die Ehre VIII*, 744. Prim. Golec, »Kuzne epidemije«, 40.

23 Kronološko zadnji dopis z Rožičevo pisavo je datiran 25. junija 1662, prvi z drugo pisavo pa 5. julija 1664 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1).

Gledano v celoti so anali dragoceno pričevanje o dogajanju v mestu in širšem prostoru v prvi polovici 17. stoletja (1601–1646), pri čemer so zgoščeni v časovnem razponu 1622–1646. Na eni strani nam povedo, kaj je bilo za meščane majhnega mesta ob Savi in za pisca pomembno, na drugi strani pa sporočajo drobne, a včasih edine podatke za okoljsko zgodovino, zgodovino epidemij in potresov, kakor tudi podatke o mestni topografiji, denimo o lokaciji ječe za tatove blizu t. i. srednjega stolpa.

Ta del analov objavljamo v integralni obliki v kronološkem zaporedju in slovenskem prevodu, ki skuša ohraniti naracijo nemškega izvirnika.

Dogodkovni del krških analov (1622–1646) v slovenskem prevodu

[1622]

[fol. 34v] Leta 1622 se je tu vedro vina prodajalo najdražje po 4 goldinarje in 30 krajcarjev in celo po pet goldinarjev, četrtna [bokal] pa točila po 12 krajcarjev. Prav tako se je mernik ali četrtna (*Tschetertinzen*) mešanega [žita] prodajal po 1 goldinar in 36 krajcarjev, četrtna pšenice pa po 2 goldinarja. Tudi nova [pšenica] v tem letu jeseni [po] 2, četrtna prosa ali mešanega pa po 1 goldinar.

Četrtna nove pšenice pa se je v tem letu prodajala po 1 goldinar in 40 krajcarjev.

Vsemogočni, odvrni takšno draginjo in nam daj boljše, srečno leto, tudi po tem življenju večnega življenja [milost] ... [sledí neberljivo in odrezano besedilo].

[1626–27]

[fol. 42v] Tega leta 1626 je okoli vseh svetih nesrečna kuga (*Laidige infection*), pred katero naj nas Bog Vsemogočni milostno obvaruje, vdrla v mesto Krško in trajala do svetega novoletnega dne 1627. Bog najvišji kralj naj odslej celo omenjeno mesto in vse častite meščane milostno obvaruje in zaščiti pred to strahotno kaznijo. Amen.

[1628–29]

[fol. 35v] V tem 1628. letu na binkoštno kvatre, namreč v soboto pred Sv. trojico [8. junija], je med 6. in 7. zvečer nastal strahovit potres, trajajoč tri ure, in trajal do drugega kvartala, od tega se je porušilo veliko gradov, cerkva in hiš ter ljudem naredilo škodo. V avgustu tega leta je pridrvela še povodenj, ki je žalostno odnesla in utopila vasi, ljudi in govejo živino. Bog Vsemogočni naj svoje ljudstvo milostno obvaruje pred takšno in podobnimi žalostnimi kaznimi. Amen.

[Poznejši zapis:] Ta strahoviti potres je brez popuščanja trajal celih pet kvartalov.

[1628–30]

[fol. 43r] Tega leta [1628] je na binkoštno kvatarno soboto [8. junija] med peto in šesto uro popoldne nastal nadvse velik potres, ki je brez prekinitve trajal do naslednjega dne, tako da so zvonovi pri Naši ljubi Gospe v Leskovcu udarjali drug ob drugega, in to je trajalo celo leto. Medtem pa se je okoli Janeza Krstnika [24. junija] večkrat utrgal oblak, iz tega nastala povodenj je cele vasi z živino in ljudmi žalostno odnesla in utopila. Naslednje poletje 1629. leta je nastala velika draginja, tako da je veliko tisočev ubogih ljudi zaradi lakote žalostno propadlo in pomrlo, veliko tisočev pa se jih je z ženami in otroki odselilo iz dežele na Ogrsko in v Turčijo in se moralo tam podvreči podložnosti. Bog Vsemogočni naj to [nesrečo] milostno odvrne in nam v prihodnje milostno podeli zdravo in rodovitno leto. Amen.

[Poznejši zapis z drugim črnilom:]

Ta strahovita draginja je trajala do leta 1630. Leta 1629 je tudi trta rodila zelo slabo, tako da so četrtinko [bokal] vina okoli binkošti točili po 8 krajcarjev in je bilo utrgane grozdne jagode treba mlatiti in drobiti z motikami in cepci.

[fol. 43v]

[1631] 26. maja leta 1631 je bil Janez Rožič, mestni pisar, poslan od tod s strani častitega magistrata tega mesta Krško k deželni dedni poklonitvi v Ljubljani, ki je potekala 2. junija letošnjega leta v gradu v Ljubljani, in sicer tako, da je njegova knežja milost gospod Janez Vajkard vojvoda Eggenberški in knez Krumlovski, namesto in v imenu presvetlega in premogočnega gospoda, gospoda Ferdinanda III., nadvojvode Avstrijskega in Kranjskega, prisegel častitim deželnim stanovom Kranjske, da jih bo neovirano pustil pri vseh njihovih starih običajih, tudi v moči [fol. 44r] njihovih predloženih svoboščin in privilegijev le-te, kolikor je mogoče, izvrševal, ščitil in varoval, potem pa so omenjeni stanovi skupaj z onimi [predstavniki] iz mest in trgov podali svojo prisego in obljubili, da bodo v vsem poslušni. Nato je njegova knežja milost dala obed na dvanajstih mizah. Potem so zapeli *Te Deum laudemus* in izstrelili nekaj kosov [krogel].

[1632]

[fol. 44r] 27. novembra, tj. v soboto pred prvo nedeljo v novembru 1632. leta je med osmo in deveto uro ponoči nastal strahovit potres, da so se ljudje zaradi tega tako prestrašili, da so tako rekoč popadali v nezavest. Gradovi, hiše in cerkve so na zidovih in obokih utrpeli

veliko škodo, brez prekinitve je trajalo celo noč in naslednji dan. Kaj bo sledilo, bo pokazal čas.

[1633]

[fol. 19v] Leta 1633 22. novembra je nenadoma narasla velika voda, tako da so se skozi komun [rotovž]²⁴ (*durch den Camaun*) vozili z ladjami, morali izprazniti trgovine, sode v kletih zaščititi in podpreti, drugi dan okrog poldneva pa je spet upadla.

[1634–35]

[fol. 19v] Tega 1634. leta je okoli dneva sv. Luka [18. oktobra] vdrla v mesto kuga (*die infection*) in trajala do Sv. treh kraljev [6. januarja 1635], zaradi Božje zaščite in dobre previdnosti pa za to boleznijo ni umrlo več kot 22 oseb, med njimi večinoma ubogi otroci.

Tega leta na božični praznik [25. decembra 1634] je nastal nadvse hud mraz, tako da je reka Sava toliko zmrznila in je zmrzal zaradi toplote tako naglo popustila, da je pošasten led drl vseprek ter povzročal tak hrup, šumenje in bučanje, da česa takega ni bilo ne videti ne slišati, odkar ljudje pomnijo. Pri tem je uničil in odplaval tudi vse mline na omenjeni reki in ubogi meščani so utrpeli veliko stisko pri [žitni] meri.

[1635]

[fol. 20r] 1. maja, tj. na dan sv. Filipa in Jakoba²⁵ [1635], je med 5. in 6. uro zjutraj nastal izjemno velik potres in trajal brez prekinitve cele tri tedne.

3. maja 1635 so se Schrattenbachovi podložniki v Preboldu in na Ojstrici nad Celjem, potem pa tudi laški podložniki, dvignili v upor (*die*

24 Glede na povedano – da so se skozi komun vozili z ladjami – je bil ta tedaj zelo verjetno v srednjem stolpu (prvotnega) mestnega zidu, ki je potekal sredi mesta. Viri potrjujejo izročilo, po katerem naj bi v 18. stoletju še stal in imel tri stolpe, od katerih je srednji stal na štirih stebrih (Lapajne, *Krško in Krčani*, 35). Krško mestno predstojništvo je namreč leta 1788 poročalo, da ima mesto med drugim v lasti mestni stolp, ki stoji sredi mesta in je namenjen zaporu za meščane (*zum bürgerlichen Arrest gewidmete in der Mitte der Stadt gelegenen Stadthurn*). Pri tem je poleg navedbe lege – sredi mesta – več kot pomenljiv podatek, da vodi skozi stolp pot iz enega dela mesta v drugega (*durch ihn geht der Weeg von einem Theil der Stadt in den andern*). Ko je šel stolp leta 1796 na dražbo in bil kmalu zatem porušen, je v poročilu okrožnega urada označen kot mestna vrata (*Stadt Thor*). SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. registratura, šk. 117, fasc. 242, št. 3228/1790, 4. 11. 1788, Einlage A; III. registratura, šk. 305, fasc. 52, št. 2993/1796, 4. 9. 1796).

25 Praznik sv. Filipa in Jakoba.

Rebellion erhoben) [fol. 20v]. Pridružila so se jim tudi različna gospostva (*allerley Herrschafften*) tako v deželi Štajerski kakor Kranjski in vdrli so [uporniki] v veliko gradov in samostanov, jih zavzeli in povsem izropali. Gospodje in deželani (*die Heren vnd Landt:*) so pobegnili in zapustili gradove; tam pa so kmetje dobili velik plen v srebru, denarju, mnogih dragotinah in oblačilih, kot tudi v žitu in vinu. Mesto (*die gemaine Statt*) je od občine [meščanov] (*die gemain*) zahtevalo obrambo in novo prisego, zato je bil izveden nabor (*die Musterung fürgenomben*) in dana prisega, da bodo skupaj živeli in umrli in da se bodo puntarjem in upornim kmetom, kolikor bo mogoče, uprli in se branili. Preden so zdaj ustavili to ljudstvo [ljudi, množico], ki je v celi deželi Štajerski in Kranjski postalo uporno in ga je bilo skupaj nekaj tisoč, so s privolitvijo njegovega cesarskega veličanstva vzeli [poklicali] v deželo Kranjsko na pomoč Uskoke in graničarje iz Karlovca, na Štajersko pa je bil poslan grof Schwarzenberg z nekaj tisoč haramijami, ki so uporno ljudstvo v obeh deželah sicer morali pomiriti z mečem, toda vojska je povsod, kjer je ležala [bila nastanjena] in bila [se zadrževala], tako izropala pravične in nepravične, da se morajo smiliti.

[1636]

[fol. 21r] Tega leta [1636] približno v juniju so [mestno] pomirje objezdili in zaznamovali z mejniki.

[1636]

[fol. 21v] Med sodnikovanjem gospoda [Mihaela] Koprive je bilo, kot je zgoraj omenjeno,²⁶ pomirje, ki je bilo med gospostvom in mestom pred 40 leti popravljeno [korigirane meje] (*berechnet*), objezdeno in zaznamovano z mejniki.

Po tej opravljeni poravnavi (*Vergleich*) so gospodu Janezu Krstniku baronu Mosconu pisno odpovedali [oprostili] (*schrüfftlich abgesprochen*) tiste od mesta za krvno sodstvo (*auf das Schöff und Gschier*) neupravičeno dolga leta (*Vnschuldigerweiß*) plačane stroške in mora odslej gospod Moscon za malefične osebe, ki vstopijo v njegovo deželsko sodišče in jih privedejo v ječo, sam plačati sodne stroške ter krvnemu sodniku dati stanovanje (*sein Losament*) v proviantni hiši. Tega naj se mesto odslej strogo drži in od tega doseženega reda [pravila] (*ordnung*) na noben način ne odstopi.

Janez Rožič, mestni pisar, je naredil prošnjo v imenu mesta, gospod Moscon pa je samo njemu, mestnemu pisarju, dal pisni odgovor in mu

26 Zapis se, glede na sklicevanje na zapis iz leta 1636, vsekakor nanaša na junij 1636, čeprav sledi zapisu o vnovični izvolitvi Mihaela Koprive 2. junija 1637.

glede te stvari poslal tudi točko [določilo] iz svojega urbarja, iz katere izhaja (*darin befunden*), da je gospod Moscon s tem vzdrževanjem in plačevanjem krvnega sodstva (*in dieser schaff und Gschier Aushaltung vnd Zahlung*) naredil mestu veliko krivico in ga tako v dolgih letih spravil ob več tisoč goldinarjev.

[1637]

[fol. 21r] 7. junija 1637. leta je Adam Versetzenstein, oskrbnik (*Pfleger*) v Krškem, vso živino mesta odgnal na krško pristavo [gospodstva Krško], nato pa je, ker je ni mogel vzdrževati, nekaj meščanom živino izpustil, preostalo, 26 glav, pa odgnal čez Krko. Zato so ga dvignili v njegovi hiši in ga hoteli vreči v ječo za tatove (*in die diebs Kheich*), preden pa se je to zgodilo, je takoj pri srednjem stolpu (*bey den Mitern Thurn*) pobegnil in ušel v Savo, šel z vodo [s tokom] po blatu in vpil v grad po pomoč. Potem so ga ponoči [fol. 21v] v majhnem čolnu (*in einer Ziltel*) skrivaj spravili na štajersko stran (*auf das Steyerische*) in je tako ušel prijetju.

Medtem pa so gospod Jošt Jožef baron Moscon in njegovi gospodje pri mestnem sodišču prosili, toliko pisno in ustno posredovali, da je bil proti predložitvi reverznega pisanja (*einer Revers verschreibung*) in denarne kazni (znova) pomiloščen.

[1639]

[fol. 24r] Na sveti binkoštni torek, tj. 14. junija tega 1639. leta, so gospodje patri kapucini zaradi svojega nameravanega dela, namreč zgraditve samostana, postavili sveti križ. Pri tem je bilo [navzočih] 13 gospodov kapucinov, gospod Nikolaj Mrav (*Nicolaus Mrav*), proto-notar, apostolski arhidiakon na Spodnjem Kranjskem [Dolenjskem], župnik v Cerknici in prošt v Novem mestu, skupaj z drugimi svetnimi in duhovnimi gospodi. Ta križ so nosili omenjeni gospodje kapucini, kamen pa gospod Mihael Kvartuh, Janez Rožič, mestni pisar, gospod Jurij Kvartuh in Luka Pregl.

Za ta samostan so častiti meščani tega mesta Krško prispevali skupaj s plačilom zemljišča, [tj.] poleg 400 goldinarjev, 1200 goldinarjev pomoči v gotovini. Bog Vsemogočni naj vsemu omenjenemu mestu in njegovemu dragemu potomstvu (*ihrer lieben posteritet*) dá to miloščino izdatno občutiti na njihovi dušni koristi (*an deren Seelen gewin*) in jo uživati na veke vekov. Amen.

[1645–1646]

[fol. 28r] V času sodnikovanja omenjenega gospoda [Gašperja] Kurina je sovražnik svete krščanske Katoliške cerkve začel tako močno prevladovati nad nadvojvodsko hišo Avstrijsko, da je veliko

krščanskih duš duhovnega in svetnega stanu zapustilo svoje imetje in posesti in se, [fol. 28v] da bi si rešilo telo in življenje, rešilo z begom in se moralo podati na tuje. Tako se je med njimi umaknil semkaj v deželo Kranjsko tudi prečastiti pobožni gospod, gospod Jurij Otislav iz Kopienice (*Georg Ottißlau von Copeinz*) v Šleziji,²⁷ prošt v Mikulovu (*Nicolsburg*),²⁸ z nekaj gospodi kanoniki, tukaj od 29. aprila 1645 do 12. aprila 1646 preživel svoj čas v pobožnih vajah, da je predvsem Bogu Vsemogočnemu in nato celotnemu častitemu meščanstvu zaradi teh svojih slovečih in hkrati svetih vaj (*Exerzieren*) prinesel zadovoljstvo in všečnost. V tem času je imel omenjeni gospod prošt hrano in lepo oskrbo pri omenjenem gospodu Kurinu, ki mu je zaradi njegovega pobožnega življenja izkazoval vso ljubezen in prijateljstvo.

Krški mestni anali 1601–1679 – v ožjem smislu 1601–1646 – so torej plod več zapisovalcev, med katerimi moramo izpostaviti tiste tri, ki niso beležili samo volitev mestnega sodnika, sprejemov novih meščanov in edinega sklepa normativne narave. Gre za začetnika vodenja mlajšega dela mestne knjige, mestnega sodnika Luko Kunca, mestnega pisarja Nikolaja Holmbergerja in dolgoletnega mestnega pisarja Janeza Rožiča, avtorja glavnine dogodkovnih zapisov, analov v ožjem pomenu besede.

Luka Kunec, mestni sodnik v letih 1601–1603 in 1606–1609 ter morda že kak mandat prej, ko imena sodnikov še niso dokumentirana,²⁹ je v starem mestnem jedru Krškega simbolno navzoč še danes. Leta 1609 se je namreč ovekovečil na vhodnem portalu t. i. Valvasorjeve hiše kot mestni sodnik in trgovec. Danes je znano, da kranjski polihistor ni imel ničesar s to hišo, ki bi jo morali v resnici imenovati Kunčeva, ne Valvasorjeva.³⁰ Lukovo ime zasledimo zadnjič v urbarju gospostva Šrajbarski turn leta 1652, kjer je naveden že kot nekdanji gospodar oštata v mestu,³¹ po letu 1670, ko se začenja prva krška krstna matična knjiga, pa njegovega priimka tu ni bilo več.³² Kunčevo rodbinsko ime se prvič pojavi leta 1562 z novosprejetim meščanom Mihaelom, po poklicu kovačem, čigar priimek Kočever (*Khotscheuer*) je bil zamenjan

27 Danes mesto v poljskem delu Šlezije, prej Koppinitz.

28 Mesto na južnem Moravskem s kornim kapitljem, ustanovljenim leta 1625.

29 Imena novoizvoljenih mestnih sodnikov poznamo pred tem iz dopisov kranjskemu deželnemu vicedomu za let 1586, 1587, 1592, 1595, 1597 in 1600 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 26. 6. 1586, 27. 6. 1587, 27. 8. 1592, junij 1595 (prezentirano 12. 6.), 27. 6. 1597, 27. 6. 1600).

30 Golec, *Valvasorjeva hiša*, 46–49.

31 SI AS 1074, Zbirka urbarjev, II/29u, urbar gospostva Šrajbarski turn in dvorca Globelo 1652, s. p., Hoffstetter in der Statt Gurkhfeldt.

32 NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

s Kuncem (*Khuenntz*).³³ Mihaela srečamo potem še v gosposočinskih urbarjih iz let 1570 in 1575 kot gospodarja oštata in treh vrtov.³⁴

Drugi pisec mestnih analov v ožjem pomenu besede, mestni pisar Nikolaj Holmberger, je pisarsko službo nastopil leta 1615, ko je o izvolitvi poročal ob vpisu o izvolitvi mestnega sodnika. Na tem mestu je ostal vsaj do jeseni 1622 oz. najdlje do 19. maja 1625, ko so Krčani na mesto pisarja izvolili Janeza Rožiča. Priimka Holmberger v relevantnih virih iz 16. stoletja še ne najdemo. Prav tako ničesar ne vemo o Nikolaju po letu 1622, ko je prenehal vpisovati v mestno knjigo. Prejkone je bil njegov potomec, Janez Adam Hollenberger, vsaj štirikrat izvoljen za krškega mestnega sodnika dobrega pol stoletja pozneje (1673, 1674, 1675 in 1681).³⁵

O Janezu Rožiču, glavnem piscu analov, vemo, da je njegov priimek izpričan v Krškem že daljši čas. Po krški mestni knjigi sta bila namreč med meščane sprejeta mesar Jurij Rožič leta 1558 in Andrej Rožič leta 1581.³⁶ Jurija srečamo leta 1570 v urbarju kot posestnika oštata, dela oštata, vrta ter mesnice.³⁷ Po drugem urbarju pet let pozneje, 1575, je imel le še mesnico, medtem ko mu je na preostali posesti sledil Blaže Rožič.³⁸ V mestni knjigi ni dokumentirano, kdaj je meščanske pravice prejel Janez, dolgoletni mestni pisar, čigar sodobnika sta bila še dva krška Rožiča, oba meščana in Mihaela; prvega so sprejeli med meščane

33 SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 51r.

34 V urbarju iz leta 1570 je pomotoma naveden kot Kurec (*Khuretz*), in s kovaškim poklicem, ki potrjuje njegovo istovetnost s Kuncem (SI AS, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 511). V urbarju iz leta 1575 je na istem mestu pravilna oblika priimka (SI AS 174, šk. 114, RDA, N 141, št. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575 s. p., Hernach volgen die Hofzinss so die burger in dem Statl Gurkhfeld etc.).

35 O izvolitvah govorijo dopisi mesta kranjskemu deželnemu vicedomu (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–1, 27. 6. 1673, 23. 8. 1674, 14. 8. 1675, 2. 4. 1682).

36 SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 41r in 39r.

37 SI AS, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, novoreformirani urbar gospostva Krško 1570, pag. 492 in 520.

38 SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, št. 29, novoreformirani urbar gospostva Krško 1575 s. p., Hernach volgen die Hofzinss so die burger in dem Statl Gurkhfeld etc.; Fleisch Penkh zu Gurkhfeld.

leta 1619 in drugega 1652.³⁹ Kot vse kaže, tudi Rožičev v Krškem ni bilo več po letu 1670, ko se začelja prva krstna matica.⁴⁰

Vrednost krških mestnih analov in mestne knjige nasploh je v njihovi sporočilnosti. Namenjeni so bili ohranjanju spomina vrednih dogodkov in podatkov, na katerih je temeljila tudi kolektivna zavest krškega meščanstva. Morda so bila kakšna dejstva nekoliko prikrojena in olepšana v korist mesta, vseeno pa imamo lahko anale za dovolj verodostojno pričevanje iz prve roke. Vsekakor ni šlo za zavestno pretiravanje z mislijo na učinek pri recipientih. Krški anali so tako ob upoštevanju drugih virov in širših okoliščin uporabni kot zgodovinski vir še danes.

Ni potrjeno, da bi podatke iz njih črpal in uporabil Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689). Vsaj pri opisu Krškega ni najti nobene povezave z navedenimi dogodki razen gradnje kapucinskega samostana leta 1639, kjer pa se polihistor sklicuje na drug vir, na svojo lastno zbirko (*Collect. mea*).⁴¹ Po ukinitvi mestne samouprave je krški okrajni komisar Wilhelm Mack leta 1846 knjigo, tedaj označeno kot »Chronik der Stadt Gurkfeld aus dem 16ten und 17ten Jahrhundert«, skupaj s 24 drugimi dokumenti izročil Historičnemu društvu za Kranjsko v Ljubljani.⁴² Krški anali so pritegnili pozornost že kmalu zatem, ko so se znašli v Kranjskem deželnem muzeju, predhodniku deželnega arhiva. A. Dimitz jih je v izvirniku, jezikovno posodobljene in z določenimi napakami – Rožič je, denimo, pri njem imenovan Požič oz. Božič (*Poschitsch, Boschitsch*), Kunec pa Kumer (*Khumer*) – večidel objavil leta 1860 v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, pri čemer je v celoti izpustil poravnavo med mestom in gospodstvom o stroških za krvnega sodnika ter peripetije z gosposčinskim oskrbnikom Versetzensteinom.⁴³ Neodvisno od njega je A. Koblar leta 1899 v *Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko* v slovenščini objavil prispevek, v katerem je po mestni knjigi priobčil imena krških sodnikov in pisarjev ter omenil nekaj sodnih primerov in zanimivosti, vsebino dogodkovnih zapisov pa le skrajšano povzel; tudi tu pogrešamo

39 SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga, fol. 38r in 30r.

40 NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

41 Valvasor, *Die Ehre XI*, 242.

42 Tak naslov s signaturo je na ovitku arhivske mape. Prim. »Verzeichniss«, 71; Koblar, »Iz kronike krškega mesta«, 19.

43 [Dimitz], »Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld«, 84–85.

zapisa o krvnem sodstvu in omenjenem oskrbniku, ki ga je Dimitz zgolj omenil z imenom in funkcijo.⁴⁴

Podatki in posamezni odlomki iz krških analov se pojavljajo v historiografskih delih vsaj od Dimitzove *Geschichte Krains* (1875) dalje, kjer najdemo omembe potresov (1628, 1632 in 1634)⁴⁵ ter celoten opis kmečkega upora leta 1635.⁴⁶ Pozneje so bile objave – obe Dimitzovi in Koblarjeva – upoštevane v domoznanski literaturi⁴⁷ ter pri raziskavah kužnih epidemij in potresov.⁴⁸

IZVLEČKI IZ ANALOV MESTA KOSTANJEVICA 1617–1686

Drugače kot krški mestni anali so kostanjeviški znani le iz izvlečkov, poslanih leta 1686 v dveh dopisih kranjskemu deželnemu vicedomu v Ljubljani.⁴⁹ Tako lahko samo ugibamo o obliki in integralni vsebini njihove predloge ali več predlog. Kostanjeviški mestni arhiv je namreč ohranjen fragmentarno, še slabše od krškega.⁵⁰

Izvlečki analov, znani iz dveh različic, najverjetneje ne zajemajo celotne vsebine oz. vseh tedaj obstoječih zapisov o dogodkih in dogajanjih v zadnjih sedmih desetletjih. Glede na namen in ciljani učinek pri prejemniku, deželnem vicedomu za Kranjsko, vsebujejo samo tiste vsebine, s katerimi je bilo mogoče utemeljiti razloge za slabo gmotno stanje mesta. Izbrane so bile izključno negativne stvari, pri čemer lahko glede na izkušnje s krškimi anali sklepamo, da tudi v Kostanjevici niso zavestno beležili samo teh, ampak prav tako razne druge dogodke in dogajanja. Izvlečki iz kostanjeviških analov so torej primer instrumentaliziranih, selektivnih analov enega najmanjših kranjskih mest.

Drugače kot za Krško tudi ne vemo, kdo so bili avtorji analov. Glede na širok časovni razpon skoraj sedemdesetih let je jasno, da je šlo najmanj za dva, pri čemer ne poznamo imen mestnih pisarjev iz

44 Koblar, »Iz kronike krškega mesta«, 19–23.

45 Dimitz, *Geschichte Krains: Dritter Theil*, 435.

46 Ibid., 407–408.

47 I. Lapajne se je dogodkov iz analov v prvi monografiji o Krškem (1891) komajda dotaknil, vira pa niti ni omenil (Lapajne, *Krško in Krčani*, 32). Čeprav je poznal objavljene sezname mestnega arhivskega gradiva, ki ga je prevzelo Historično društvo (ibid., str. 44–45), je najboljše in najpomembnejši dokument prezrl.

48 Travner, *Kuga na Slovenskem*, 103–104; Golec, »Kužne epidemije«, 39–40; Radics, »Erdbeben in Gurfeld«, 60–61; Ribarič, *Potresi v Sloveniji*, 56–57.

49 SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit L II-1, 31. 3. 1686 in 9. 8. 1686.

50 Golec, »Glavni poudarki«, 145.

17. stoletja razen enega samega, tega že iz časa po letu 1686. Po analogiji s Krškimi bi lahko anale poleg pisarjev pisali tudi sodniki kot predstojniki mesta. Ni znano, kdo je bil kostanjeviški mestni sodnik v prvem obdobju, ki ga izvlečki pokrivajo, v letih 1617 in 1618.⁵¹ Iz drugega obdobja analov, med letoma 1662 in 1686, pa tega, kdo je načeloval mestu, ne vemo samo za tri leta. Znana so naslednja sodniška imena: Mihael Keberle (izvoljen 1662, 1669, 1672 in 1673), Janez Keberle (izvoljen 1664, 1665, 1679, 1680 in 1681), Andrej Engelher (izvoljen 1671), Janez Kašič (izvoljen 1674, 1675 in 1676), Martin Trdan (izvoljen 1677, 1678 in 1679), Jurij Bučič (izvoljen 1682), Janez Dulc (izvoljen 1683) in Jurij Košič (izvoljen 1684, 1685 in 1686).⁵²

Oba dopisa iz leta 1686, ki vsebujeta izvlečke iz analov in pod katera sta podpisana N. sodnik in svet (*N. Richter, Vnndt Rath alda manu propria*),⁵³ je glede na izpiljeno pisavo napisal mestni pisar. Kdo je bil, ostaja torej neznanka. Iz 17. stoletja vemo samo za ime enega pisarja, in sicer Janeza Jurija Fabjana, ki je 28. julija 1691 v mestni pisarni datiral obsežno poročilo o stanju mesta.⁵⁴ Fabjanova pisava se v dopisih vicedomu o izvoljenih sodnikih prvič pojavi šele dobrega pol leta prej, 1. januarja 1691.⁵⁵ Dopisa z izvlečki iz analov je napisal njegov neznani predhodnik, čigar pisavo srečujemo kratek čas, in sicer v treh dopisih, datiranih 20. januarja 1686, 28. februarja 1687 in 29. februarja 1690.⁵⁶ Še leto poprej, v začetku leta 1685, je imela Kostanjevica drugega pisarja.⁵⁷ Naš »pisec« analov iz leta 1686 tako ni bil skoraj nič več kakor prepisovalec, ki je dodal nekaj svojih stavkov o stanju v tekočem letu. Zatem je v pisarski službi ostal le še kratek čas, največ do konca leta 1690.

Težko je soditi, kdo vse so bili dejanski avtorji kostanjeviških analov. Vsekakor je šlo za več oseb, tudi če so jih pisali izključno

51 Po letu 1598, ko je bil izvoljen protestant Ožbolt Hudiklin, je prvi sodnik znan šele iz leta 1627, tedaj izvoljeni Adam Esih (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit L II-1, 22. 6. 1598 in 3. 7. 1627).

52 Ibid., 26. 4. 1662, 1. 5. 1665 (J. Keberle izvoljen drugič), 6. 6. 1667, 4. 5. 1669, 31. 8. 1671, 10. 5. 1672, 28. 5. 1673, 21. 7. 1674, 15. 4. 1675, 12. 5. 1676, 15. 5. 1677, 26. 8. 1678, 4. 8. 1679, 9. 4. 1680, 28. 4. 1681, 4. 5. 1682, 12. 6. 1683, 29. 4. 1684, 7. 1. 1685, 20. 1. 1686, 28. 2. 1687). Do leta 1679 so bile volitve na jurjevo, 24. aprila, od leta 1679 pa zaradi smrti sodnika Martina Trdana sredi mandata vsako leto 31. decembra.

53 Ibid., 31. 3. 1686 in 9. 8. 1686.

54 Ibid., 29. 7. 1691.

55 Ibid., 1. 1. 1691.

56 Ibid., 20. 1. 1685, 28. 2. 1687 in 29. 2. 1690. Prvi dopis ima pomotoma letnico 1685, ker je imel pisar v glavi še prejšnje leto, vsebina pa se nanaša na volitve mestnega sodnika 31. decembra 1685.

57 Ibid., 7. 1. 1685.

pisarji. Pisave dopisov deželnemu vicedomu iz težiščnega obdobja analov, med letoma 1662 in 1686, izdajajo štiri pisce. Poleg pisarja, ki je leta 1686 sestavil oba dopisa z izvlečki iz analov, še tri, pri čemer sta bila dva dejavna zelo kratek čas; pisavo prvega srečamo v dopisih vicedomu samo leta 1683, v letu, ki ga anali ne omenjajo, drugega pa v letih 1684 in 1685.⁵⁸ Pred temi tremi je v Kostanjevici skoraj tri desetletja izpričana pisava istega pisca dopisov, prvič 24. julija 1651 – potem ko od leta 1633 ni ohranjenih tovrstnih dopisov – in zadnjič 4. maja 1682.⁵⁹ Mestni anali iz razpona 1662–1686, kot jih poznamo iz obeh izvlečkov, so razen vpisov za leti 1684 in 1686 skoraj brez dvoma delo tega po imenu neznanega mestnega pisarja. Pisati jih je začel najpozneje leta 1662, več kakor desetletje po nastopu pisarske službe. Tako kot pri krškem pisarju Janezu Rožiču gre tudi v tem primeru za človeka, ki je pisarsko službo opravljal več desetletij in je morda rasel z mestom.

Oba dopisa z izvlečki iz analov, ki ju je sestavil njegov naslednik,⁶⁰ sta po vsebini poročilo, nastalo na zahtevo deželnega vicedoma. Ta je z odredbo 9. februarja 1686 od deželnoknežjih mest na Kranjskem zahteval, naj poročajo o razlogih za svoje propadanje, kakor mu je 18. januarja 1686 naložila notranjeavstrijska dvorna komora v Gradcu. Zakaj je Kostanjevica poslala dve poročili, prvo datirano 31. marca in drugo 9. avgusta 1686, ne vemo. Razlog iz mlajšega od obeh poročil ni razviden. Najverjetneje je vicedom medtem pozval zamudnike, Kostanjevičani pa so izkoristili priložnost, da so poročali še enkrat, tokrat podrobneje in obsežneje kakor prvič.

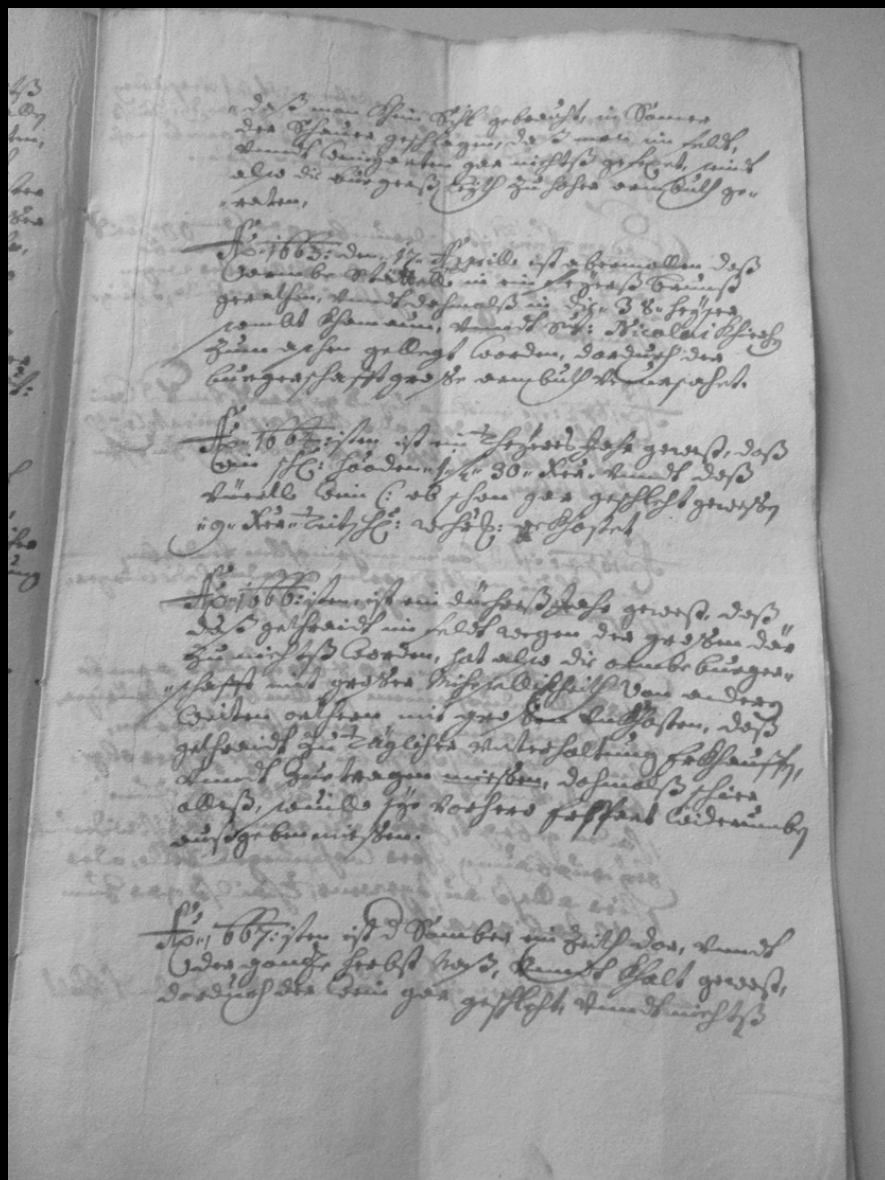
Uvodna dela obeh poročil sta skoraj do pičice enaka, le da pomotoma navajata različna datuma ukaza dvorne komore. Prvo poročilo govori o 18. januarju, drugo pa o 18. novembru. Poleg tega je v drugem poročilu med prepisovanjem iz predloge izpadla polovica stavka, s katero je avtor napovedal razloge, zakaj se mesto ne more pobrati (*sich nichtt Elleuieren khan*). Tako ima drugo, avgustovsko poročilo nekoliko nelogičen prehod v analski del.

Ker je poročilo z dne 9. avgusta v tem delu popolnejše, bomo v prevodu predstavili tega, na razlike s poročilom z 31. marca pa samo opozorili. Prevod skuša tako kot pri krških analih ohraniti naracijo izvirnika.

58 Ibid., 12. 6. 1683, 29. 4. 1684 in 7. 1. 1685.

59 Druga je samo pisava v dopisu vicedomu iz maja 1655. Ibid., 11. 6. 1633, 24. 7. 1651, 19. 8. 1652, maj 1655, 8. 5. 1656, 29. 7. 1658, 26. 4. 1662, 1. 5. 1665, 6. 6. 1667, 4. 5. 1669, 31. 8. 1671, 10. 5. 1672, 28. 5. 1673, 21. 7. 1674, 15. 4. 1675, 12. 5. 1676, 15. 5. 1677, 26. 8. 1678, 4. 8. 1679, 9. 4. 1680, 28. 4. 1681, 4. 5. 1682.

60 Ibid., 31. 3. 1686 in 9. 8. 1686.

Slika 3: Stran iz kostanjeviških mestnih analov v dopisu deželnemu vicedomu 9. avgusta 1686 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 184, I/104, lit L II-1).

»Z najglobljim priporočilom sporočamo, da naše ubogo mestece Kostanjevica zdaj nima več kot 81 majhnih lesenih hišic,⁶¹ v katerem [Kostanjevici] je 13. aprila 1617 nastal strahovit požar in je povsem pogorelo 67 hiš skupaj z uradno hišo (*Ambthauß*),⁶² cerkvama sv. Miklavža in sv. Martina. Kar so ubogi meščani⁶³ tisto in mnoga naslednja leta s trdom pridelali in pridobili v žitu in vinu, so (znova) porabili za gradnjo in ponovno pridobitev različnih hišnih potrebščin poleg njihove vsakodnevne hrane.

Leta 1618, ko sta v celi Nemčiji nastala velika vojna in upor, v času Ferdinanda II., so tukajšnji meščani svoje imetje (*Ihr hab, vnndt gueth*), veliko ali malo, rešili na skrivne kraje, nato pa so jim ga odvzeli [odtujili] sosednji Vlahi ali Uskoki.

Leta 1662 je v mesecu decembru pihal (*geschniben*) samo led, da sta bila pšenica in oves prihodnjo pomlad povsem uničena, tako da ni bilo treba srpa, poleti pa je klestil naliv, tako da na polju in v vinogradu niso pospravili prav nobenega pridelka. Meščani so torej prišli (*geraten*) v hudo revščino.⁶⁴

Leta 1663, 17. aprila, je ubogo mestece ponovno prizadel požar in tokrat upepelil 38 hiš skupaj z mestno hišo (*sambt khomaun*) in cerkvijo sv. Miklavža, kar je pri meščanih povzročilo veliko revščino.⁶⁵

Leto 1664 je bilo drago leto [leto draginje], tako da je mernik ajde stal 1 goldinar in 30 krajcarjev, četrtinga vina pa, čeprav je bilo zelo slabo, 9 krajcarjev nemške veljave.

Leto 1666 je bilo suho leto, tako da je žito na polju šlo zaradi velike suše v nič,⁶⁶ ubogi meščani pa so ga torej morali z velikim trdom in visokimi stroški za vsakodnevno prehrano kupovati in nositi iz drugih, oddaljenih krajev, tako da so morali spet porabiti skoraj vse, kar so prej prihranili.

Leta 1667 je bilo poletje nekaj časa suho in cela jesen mokra in mrzla, zato je bilo vino zelo slabo in brez koristi, tako da ga ni bilo mogoče

61 Različica z dne 31. marca pravi: »... da ubogo mestece, kar pomnimo (*Vnseres gedenkhenß*), ni imelo več kot 81 majhnih lesenih hišic in jih je v njem še vedno toliko«. Sledi uvod v anale: »... ki se iz potem [tu] navedenih razlogov ne more dvigniti«.

62 Mestni grad, sedež gospostva Kostanjevica v mestu, pozneje župnišče (o tem Golec, »Glavni poudarki«, 153–159).

63 V marčni različici: »... kar je sámó [mesto]«.

64 Zadnjega stavka v marčni različici poročila ni.

65 Zadnjega dela stavka, ki govori o revščini, v marčni različici ni.

66 V marčni različici se zapis konča na tem mestu.

prodati,⁶⁷ temveč deloma pustiti propasti (*ymbstehen*) in deloma stočiti. Ubogi človek se spet ni mogel postaviti na noge.

Leta 1671 je spet uspelo zelo malo žita,⁶⁸ tako da je, kot rečeno (*wie obgemelt*),⁶⁹ veliko ubogih ljudi pomrlo od lakote, veliko pa jih je zaradi nakupa žita moralo priti ob svoje [imetje].

Leta 1672 sta žito in vino uspela dokaj slabo, tako da takrat ljudje, ki so veljali za bogate, niso imeli ljubega kruha za hrano (*zu Essen*) niti pol leta.

Leta 1674 je bila ajda večkrat uničena in je šla v nič, zato so meščani zapadli v precejšnjo revščino.

Istega leta 20. oktobra je neki zločinec (*durch einen schellmben*) iz maščevanja nalašč zažgal ubogo mestece in takrat je zgorelo 17 meščanskih hiš ter bilo za 2000 goldinarjev škode. Ubogi ljudje so za gradnjo svojih hiš zopet porabili veliko ali skoraj vse ter deloma prišli celo na beraško palico.⁷⁰

Leta 1675 je bilo poletje mokro in mrzlo, tako da je vinska trta cvetela šele po šentjanževem poletu [po 24. juniju], jesen je bila mokra, da grozdne jagode niso mogle dozoreti, ampak so ostale povsem trde, podobno ni uspelo žito, tako da so bili ljudje deloma brez vsega (*ganz schworz*), deloma pa so celo umirali od lakote.

Leta 1681 je reka Krka nenadoma tako močno narasla, da je povsod po mestu tekla skozi okna v meščanske hiše in iz njih, povzročila veliko škode na hišnih premičninah, ugonobila veliko velike in majhne živine, na polju poplavlila veliko žita, ga deloma zasula in deloma odnesla, tako da je veliko meščanov prišlo v revščino.⁷¹

Leta 1684 je tukaj v ubogem mestecu poginila skoraj vsa velika in nizka živina [drobnica],⁷² kar je meščane deloma pahnilo v revščino.

Prav tako vodijo ubogo mestece v propad pogoste ponavljajoče se težke nastanitve vojakov, poleg tega, kar jim je treba dati, se vsakič toliko še odvzame in odtuji.

Prav tako vleče in žene ubogo mestece v propad obrt, ki jo opravljajo okoli mesteca živeči gospodje in deželani, ter zavračanje plačevanja mostnine in mitnine.⁷³

67 V marčni različici se zapis konča tukaj.

68 V marčni različici se zapis s tem konča.

69 Poročilo se sklicuje na nekaj, česar v njem ni.

70 Zadnjega stavka v marčni različici poročila ni.

71 Ta zapis v marčni različici v celoti manjka.

72 V marčni različici se zapis konča na tem mestu.

73 Teh dveh odstavkov v marčni različici ni.

Nadalje sta vino in letos [1686] žito razen pšenice zelo slabo uspela,⁷⁴ tako da ubogi meščani ne morejo ničesar prislužiti za hišne potrebe, temveč morajo večinoma dati v usta.«

Od tu dalje se besedili precej bolj razlikujeta, zato navajamo posebej tekst avgustovske in nato še marčne različice.

Različica z dne 9. avgusta 1686:

»Prav tako Vlahi ali Uskoki na poljih vsako leto porežejo in uničijo še nezrelo žito, odtujijo vino iz vinogradov, zato morajo ubogi meščani trpeti veliko stisko.

Tu si ni mogoče predstavljati za trgovino (*zu trafficieren*) nobenih drugih sredstev, vsi letni sejmi so zaradi ropanja Vlahov ali Uskokov ugasnili, trgovci, kramarji ali drugi preprodajalci si zaradi njih sploh ne upajo sem.

Prav tako se moramo mi ubogi meščani, če imamo kakšno delo na svojih zemljiščih, odpraviti domov veliko pred sončnim zahodom, veliko dela zamudimo, če noče biti ta ali oni ubit, razsekan ali oropan s strani tiranskih Uskokov ali Vlahov, ki uporabljajo nasilje za pravico in ga vsakodnevno izvajajo.

Iz navedenih razlogov je ubogo mestece Kostanjevica prišlo v sedanji propad in nazadovanje, vendar je treba brez hvale povedati, da mi, tukajšnji ubogi prebivalci, ne dolgujemo v urad glavnega prejemnika ničesar na davku, kontribuciji in drugih dajatvah razen za letošnje leto 1686.«

Različica z dne 31. marca 1686:

»In blizu nas bi še to malo, kar raste na polju, s polja in pridelano vino iz vinskih kleti skoraj vse izmaknili sosednji Vlahi, če ne bi imeli močnih straž in nadzora, v kar dajemo vse naše zaupanje. Nobenih drugih sredstev nimamo tukaj, kajti vsi tedenski in letni sejmi so zaradi vlaških cestnih roparjev in prenarejevalcev (*Mauser*)⁷⁵ ugasnili in se morajo zato okoliški trgovci izogibati ubogemu mestecu. Prav tako želimo brez hvale povedati, da razen dajatev za leto 1686 ne dolgujemo ničesar v urad glavnega prejemnika in v urad deželnega vicedoma. Na vašo visoko grofovsko milost gre naša ponižna pokorna prošnja, naj milostno poskrbi, da bodo gospod grof Orfej Strassoldo itd., lastnik gospostva Krško, Peter Martyr Curti (*Khurtý*) itd., lastnik gospostva Šrajbarski turn, in gospod Janez, opat [cistercijanskega samostana] pri

74 V marčni različici se zapis o letu 1686 konča tukaj.

75 Morda so z izrazom *Mauser* mišljeni preoblečenci.

Naši ljubi Gospe pred Kostanjevico, ki imajo okrog in okrog mesta svoja deželjska sodišča, morali v teh [krajih] poloviti (*auffischen*) te vlaške roparje, ki ne samo nam ubogim meščanom, temveč tudi okoličanom odjedajo od ust košček kruha, in jih postaviti pred cesarsko krvno pravdo za milostno omejitev tihotapstva.«

Primerjava obeh različic je pokazala, da je avgustovska precej bolj ekspresivna in ciljno naravnana, saj nenehno ponavlja mantro o revščini kot posledici slabih letin. Gre za premišljene dodatke, ki jih v predlogi vsekakor ni bilo. Marčna različica se torej vsebinsko veliko bolj ujema z anali, na katere se je oprla.

Vsebina izvlečkov je tudi veliko bolj enolična kakor pri krških analih. Govor je samo o slabih letinah in požarih (1617, 1663 in 1674), enkrat samkrat, in še to samo v avgustovski različici je opisana še povodenj leta 1681, ta od vseh nesreč najbolj plastično. Konkretnih podatkov v zvezi s slabimi letinami in draginjo skoraj ni, če izvezemo ceno vina leta 1664. Pri požarih so dragocene navedbe o številu uničenih meščanskih hiš in o pogorelih javnih zgradbah, enkrat (1674) izvemo še za razlog požara in oceno škode. Razumljivo je, da zunanji dogodki ne morejo biti predmet tovrstnega dokumenta. Omenjen je samo izbruh tridesetletne vojne leta 1618, a še ta le zaradi povezave z domačim dogajanjem, uskoškim ropanjem v okolici poskritega imetja meščanov.

Po različici z 9. avgusta 1686 je same anale od leta 1617 do 1686, brez konteksta in brez ponavljajočih se »okrasnih« dodatkov o obubožanju, objavil A. Dimitz leta 1864 v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, tako kot krške anale v nekoliko posodobljeni nemščini.⁷⁶ V skoraj enaki obliki in brez zapisov o letih 1617 in 1618 jih je nato priobčil še v svoji *Geschichte Krains* (1876), kjer je dal o njih naslednjo oceno: »Anali mesteca [Kostanjevica] so enolična žalostinka (*Klagelied*) o slabih letinah in draginji, požarih in poplavi, vkvartiranju vojakov in ropanju s strani Uskokov, turških prebežnikov, ki so slabo poplašali avstrijsko gostoljubnost.«⁷⁷

Tudi kostanjeviški anali so uporabni predvsem kot vir za lokalno zgodovino in deloma za okoljsko. Za zgodovino mesta so tem pomembnejši zaradi deficitarnosti virov prve roke za celotno 17. stoletje. Tako, denimo, sploh edini poročajo o treh požarih, ki so mesto prizadeli v tem stoletju. Valvasor omenja samo požar leta 1663, a vsekakor ne po mestnih analih, saj je njegovo poročilo zelo splošno. Tako pravi, da je tega leta pogorelo vse, tudi grad, in da ni ostalo nič razen župnijske

76 Dimitz, »Zur Geschichte der Städte«, 79–80.

77 Dimitz, *Geschichte Krains: Vierter Theil*, 59–60.

cerkve.⁷⁸ Ni razloga, da kvantitativnim podatkom v zvezi s požari ne bi zaupali. Datacije požarov so tem dragocenejše, ker je na njihovi podlagi mogoče izračunati približen čas, ko je Kostanjevico uničil tretji veliki požar (med 1703 in 1714), po katerem si praktično ni več opomogla. Izjemno povedna je tudi navedba, ki ji gre prav tako verjeti, da je mesto leta 1686 imelo 81 hiš in da jih, kolikor pomni kolektivni spomin, nikoli ni štelo več. To je sploh najzgodnejši in zato tem pomembnejši numerični podatek o hišah, ki pove zelo veliko, ko ga primerjamo z občutno nižjim številom domov v 18. stoletju. Prav tako je pomemben podatek, da Kostanjevica leta 1686 še ni imela davčnih zaostankov, saj se je v naslednjem stoletju dušila v njih podobno kot večina drugih kranjskih mest.⁷⁹

Uporabna vrednost kostanjeviških izvlečkov iz žal izgubljenih analov pride torej tem bolj do veljave ob slabi ohranjenosti virov iz obdobja, ki ga opisujejo. Brez mestnih analov, čeprav modificiranih in okrnjenih, bi bilo vedenje o kostanjeviškem mestu v zgodnjem novem veku neprimerno bolj omejeno, z veliko neodgovorjenimi ali le deloma odgovorjenimi vprašanji.

78 Valvasor, *Die Ehre XI*, 333.

79 Golec, »Glavni poudarki«, 164 in 167.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivski viri

NŠAL = Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŽA Krško

SI AS = Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko

SI AS 14, Gubernij v Ljubljani

SI AS 166, Mesto Višnja Gora

SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko

SI AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva
za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko

SI ZAL = Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI ZAL, LJU/0488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige

Literatura in objavljeni viri

Bajt, Drago, in Marko Vidic, ur. *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.

Baraga, France, ur. *Historia Annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, 2002.

———, ur. *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, 2002.

Benedik, Metod, in Angel Kralj. *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: Nekdanja Štajerska kapucinska provinca*. Acta Ecclesiastica Sloveniae 16. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 1994.

[Dimitz, August]. »Annalen der landesfürstlichen Stadt Gurkfeld«. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 15 (1860): 84–85.

———. *Geschichte Krains von der Ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Dritter Theil: Vom Regierungsantritte Erzherzogs Karl in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1637)*. Ljubljana: Ig. V. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1875.

———. *Geschichte Krains von der Ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Vierter Theil: Vom Regierungsantritt Leopold I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Ljubljana: Ig. V. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1876.

———. »Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain«. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 19 (1864): 79–80.

- Dolničar, Janez Gregor. *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve: Ljubljana 1701–1714*. Ur. Ana Lavrič. Ljubljana: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2003.
- Golec, Boris. »Glavni poudarki k topografiji Kostanjevice v stoletjih mestne avtonomije«. V: *Vekov tek: Kostanjevica na Krki 1252–2002: Zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta*, ur. Andrej Smrekar, 145–180. Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost, Organizacijski odbor za praznovanje 750. obletnice prve listinske omembe mesta, 2003.
- . »Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo«. *Kronika* 49, št. 1–2 (2001): 23–64.
- . *Valvasorjeva hiša v Krškem – napačna in prava*. Ljubljana: Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2013.
- Koblar, A.[nton]. »Iz kronike krškega mesta«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, sešitek 1 (1899): 19–24.
- Lapajne, Ivan. *Krško in Krčani: Zgodovinske in spominske črtice*. Krško: Odbor za lepšanje mesta, 1894.
- Lavrič, Ana. »Janez Gregor Dolničar in njegova zgodovina ljubljanske stolne cerkve«. V: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve: Ljubljana 1701–1714*, objavil Janez Gregor Dolničar, ur. Ana Lavrič, 11–62. Ljubljana: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2003.
- Miklavčič, Maks. »Schönleben (Schonlebl, Schonliebel) Ludvik«. V: *Slovenski biografski leksikon* 3, Raab – Švikaršič, 240–241. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971.
- Mlinarič, Jože. »Krško in njegova gosposčina v srednjem veku«. *Krško skozi čas 1477–1977: Zbornik ob 500-letnici mesta*, ur. Lado Smrekar, 25–44. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977.
- Radics, P[eter]. »Erdbeben in Gurkfeld«. *Die Erdbebenwarte* 9, št. 1–2 (1909/1910): 60–61.
- Reisp, Branko. *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Ribarič, Vladimir. *Potresi v Sloveniji: Ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa*. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.
- Steska, Viktor. »Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 11 (1901): 18–32, 69–97 in 141–186.
- Travner, Vlad.[imir]. *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.
- »Verzeichniss der vom historischen Provinzial=Vereine für Krain im Laufe des Jahres 1846 erworbenen Gegenstände (Schluß)«. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 1, št. 12 (1846): 70–72.

IZVLEČEK

Tako kot se slovenski prostor ne more pohvaliti z množico srednjeveških analov in kronik, bera teh tudi za zgodnji novi vek ni velika. Za mesta velja to zlasti, ko je govor o mestnih analih ali kronikah, ne o vseh tovrstnih dokumentih, ki so nastali v mestnih okoljih. Glede na to, kakšni razlogi so mestnim predstojništvom narekovali zapisovanje dogajanj, ne preseneča, da poznamo zelo malo sistematično nastalih zapisov o spomina vrednih dogodkih kot takih. Nastalo jih je vsekakor več, kot jih je preživelo do časa, ko so postali predmet zanimanja ohranjevalcev pričevanj o preteklosti in njenih preučevalcev, pri čemer je neugotovljivo količinsko razmerje med nastalim in ohranjenim gradivom.

Na obstoj nekaterih (proto)analov lahko sklepamo iz njihove instrumentalizacije. Ko so mesta višjim oblastem poročala o svojih tegobah in nanje naslavljala prošnje, so naštevala z letnicami in deloma tudi datumi podprte nesreče in druge dogodke. Neke vrste analov oziroma zapisov lokalnozgodovinskih dogodkov sta prejkone premogli tudi tisti dve kranjski mesti, Novo mesto in Kamnik, ki sta se polihistorju J. V. Valvasorju leta 1680 edini odzvali na njegovo tiskano okrožnico. Ni dvoma, da je le redkokatero kranjsko mesto v njegovem času prakticiralo pisanje kronike ali analov, kot jih je poznal poznejši čas. Ohranil se ni noben tak zapis v obliki samostojnega dokumenta niti ni potrjen obstoj česa takega, na kar bi nedvoumno kazali viri. Tudi za Ljubljano imamo samo dve rokopisni kroniki, ki sta delo zasebnikov iz 17. in zgodnjega 18. stoletja.

Tako poznamo od mestnih analov, nastalih v mestnih pisarnah, le anale mesta Krško (1601–1646), raztresene na več mestih po t. i. mestni knjigi, in izvlečke iz analov mesta Kostanjevica (1617–1686). V obeh primerih je šlo pretežno za osebno iniciativo in delo mestnih pisarjev, obakrat dolgoletnega pisarja. Krška mestna knjiga je nazoren primer postopnega nastajanja analov v knjigi, ki ni bila namenjena samo tej zvrsti zapisov, kostanjeviški izvlečki pa so primer instrumentalizacije tovrstnih pisnih pričevanj. Slednji so se ohranili v dveh različicah, namenjenih praktični rabi – nadrejeni oblasti prikazati razloge za slabo stanje mesteca. Tako krški kot kostanjeviški mestni anali so pritegnili pozornost že sredi 19. stoletja. V pričujočem prispevku so v integralni obliki objavljeni v slovenskem prevodu.

KLJUČNE BESEDE: mestni anali, Krško, Kostanjevica, 17. stoletje, Kranjska

Early-Modern Annals of Carniolan Cities

ABSTRACT

Slovenian territory cannot boast a plethora of annals and chronicles dating to the Middle Ages, and the number of such sources is not large for the early modern period either. This is especially true for proper town annals or chronicles. Given the reasons that dictated the recording of events by city officials, it is not surprising that very few of them produced systematic records of memorable events. There were certainly more documents to begin with than those which survived to the point of becoming the object of interest for preservationists and researchers, but the ratio between the material produced and the material preserved remains unclear.

The existence of some (proto)annals can be inferred from their instrumentalization. When towns reported their troubles to higher authorities and addressed requests to them, they listed disasters and other events supported by years and, in some cases, dates. Two Carniolan towns, Novo mesto and Kamnik, might have had some kind of annals or records of local historical events; they were the ones to respond to polymath J. V. Valvasor's printed circular letter of 1680. But there cannot have been many Carniolan towns in Valvasor's time that were in the habit of writing chronicles or annals. No such record has survived in the form of a separate document, nor is its existence unambiguously indicated in other sources. Even for Ljubljana, there are only two extant manuscript chronicles, and they were made by private individuals from the 17th and early 18th centuries.

Thus, of city annals produced in city offices, one can only identify the Krško Annals (1601–1646), scattered in several places in the so-called city book, and extracts of the Kostanjevica Annals (1617–1686). Each was the result of the personal initiative and work of the city clerk, in both cases a long-standing scribe. The Krško City Book is a clear example of the gradual creation of annals in a book that was not intended solely for this genre of record, while the Kostanjevica extracts are an example of the instrumentalization of this type of written testimony. The Kostanjevica extracts have survived in two versions, their purpose being to show the authorities the reasons why the town was in such a poor state. The Krško and Kostanjevica town annals attracted attention as early as the mid-19th century. In the present paper, they are published in Slovenian translation in their integral form.

KEYWORDS: city annals, Krško, Kostanjevica, 17th century, Carniola